

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ РОЗВИТКУ ЦІНОУТВОРЕННЯ У ВИСОКОРОЗВИНЕНІЙ ЕКОНОМІЦІ.

У роботі виділена тріада в еволюції ціноутворення: стихійна гнучкість-керована жорсткість та керована гнучкість цін. Методологічні основи аналізу розвитку ціноутворення у високорозвиненій економіці представляється значимим для подальших перспектив розвитку в Україні і визначення орієнтиру в ринковій трансформації

A triad is in-process selected in the evolution of pricing: elemental flexibility-guided the inflexibility-guided flexibility of prices. Methodological bases of analysis of development of pricing in a highly developed economy appears meaningful for the further prospects of development in Ukraine and determination of orientir to market transformation

Потреба в дослідженнях закономірностей історичного генезису ціноутворення пов'язана з початком розгортання в останні десятиліття процесу глобальної трансформації. Глобальна трансформація виступає перш за все як процес, що починається сьогодні у високорозвинених країнах, процес кардинальної зміни вмісту людській діяльності у напрямі розвитку елементів творчості, у змісті праці і поступового перетворення праці в творчу діяльність.

Постановка проблеми виникає з питання про те, як впливає процес творчої трансформації на вартісні стосунки, на механізм ціноутворення. Ця проблема важлива перш за все для визначення орієнтиру ринкової трансформації в Україні і розуміння її історичного контексту, який пов'язаний з глобальною трансформацією.

Аналізу дослідження механізму ціноутворення присвячена обширна економічна література. Досить сказати, що неокласична мікроекономіка, що є ядром сучасного «мейн стріма», є нічим інше, як теорію ціни. Немало уваги економічна наука приділяє і процесу історичного розвитку ціноутворення. Цей процес розглядається зазвичай в контексті еволюції вартісних стосунків. У економічній літературі досліджені рівні розвитку вартості і ціни в капіталістичній економіці [1, 2], розкрита історична тенденція до підривання товарно-вартісних стосунків [3, с.34-49; 4, с. 75-81]. З іншого боку, в літературі показано, що в сучасній високорозвиненій економіці починається процес творчої трансформації, виступаючий як поступовий перехід від праці до творчості, як розвиток елементів творчості у вмісті людської діяльності [5, с.215-219; 6, с.211-229; 7, с. 32-59; 8, с.247-258; 9, с. 137-151; 10, с. 235-259]. Тому виникає

потреба в дослідженні впливу цього процесу на ціноутворення. Ця проблема недостатньо розроблена в економічній літературі.

Метою статті є розгляд сучасних тенденцій розвитку ціноутворення з точки зору дії на нього процесу творчої трансформації, що починається у високорозвинених країнах. Як відомо, ціна може бути гнучкою або жорсткою. При цьому важко знайти більш узагальнюючий і ємкий параметр, задаючий весь режим роботи ринкового механізму, чим гнучкість цін. Чим гнучкішими є ціни, чим швидше вони реагують на зміну попиту і пропозиції тим краще працює ринок, оскільки завдяки швидкому падінню цін ринок автоматично “розчищає” як надлишки продукції, так і надлишкові ресурси. Прикладом може служити стихійна гнучкість ринкових цін епохи вільної конкуренції ХІХ ст.. Коли ціни стають жорсткими, ринковий механізм починає робити усе більш відчутні «збої», настільки серйозні, що під питанням виявляється само його існування, як це сталося, наприклад, в 30-і роки. Як відомо, вихідний водорозділ між кейнсіанським і неокласичним підходом пов'язаний з припущенням відносно характеру ринкових цін - їх жорсткості або гнучкості. З припущення про гнучкість цін автоматично витікає, що ринкова економіка схильна повністю використовувати свої ресурси і не потребує для цього широкомасштабного державного регулювання, оскільки сповна може нормально функціонувати і сама по собі. Так само з припущення про жорсткість цін тавтологічно виходить, що сама по собі ринкова економіка далеко не завжди забезпечує повну зайнятість всіх виробничих чинників і тому для досягнення повної зайнятості необхідне державне втручання. Таким чином, ліберальний або експансіоністський характер економічної політики, що рекомендується, із самого початку імпліцитно закладений у припущенні відносно того, чи є ринкові ціни жорсткими або гнучкими. У сучасній високорозвиненій економіці ціна промислової продукції набуває нової властивості - керовану гнучкість. Її можна визначити і як особливий різновид керованої ціни, яка, проте, вже не є жорсткою, а, навпроти, змінюється залежно від фази життєвого циклу товару. На відміну від жорстких цін першої половини ХХ століття, що «адмініструються», сучасні ціни є гнучкими. З іншого боку, від класичних ринкових цін ХІХ століття їх відрізняє те, що ця гнучкість стає усе більш керованою. Саме керована гнучкість сучасних цін об'єктивно створює ілюзію того, що вони є просто аналогом ринкових цін епохи “вільної конкуренції”. Але насправді сучасні ціни протилежні їм по економічному механізму свого змісту та зміни: вільна конкуренція передбачала невідомий ринок тим часом, як маркетинг означає не лише вивчений, але і свідомо формований ринок. При цьому сама ціна стає одним з найбільш ефективних інструментів маркетингу, використовуваним, наприклад, для впровадження товару на ринок. Головний чинник який зробив жорсткі ціни на більшість промислових виробів практично неможливими – це постійне оновлення і диференціація продукції. Інакше і бути не може, коли цикл повного оновлення асортименту виробів на підприємстві скорочується до декількох років. Проміжок часу між появою на ринку нових електроприладів, створених американськими компаніями і досягненням максимального рівня їх виробництва до 1920 року складав в середньому 34 роки. Для приладів, які з'явилися на американському ринку між 1939 і 1959 роками, він складав 8 років – по сучасних мірках вже немало. Сьогодні у високотехнологічних галузях промисловості, наприклад, в електронній, життєвий цикл виробів скоротився до декількох місяців [11, с. 95-104]. Не лише ціни стали гнучкими, гнучким стало само виробництво, але на відміну від ринкових цін воно такою гнучкістю в масовому масштабі раніше ніколи не володіло.

Найважливішим чинником керованої гнучкості сучасних цін промислової продукції є скорочення життєвого циклу товару унаслідок постійного оновлення, вдосконалення і диференціації продукції. Але це не кінцева причина. Річ у тому, що у свою чергу основою цього постійного оновлення і вдосконалення є безпосереднє з'єднання науки з виробництвом. У сучасному виробництві добре видно залежність його зв'язку із споживачем від характеру його зв'язку з наукою. Міра і характер взаємодії виробництва з наукою визначає його здатність створювати нові і удосконалити колишні види продукції, а ці нові і вдосконалені продукти у свою чергу виступають як основа його маркетингової взаємодії на потребі - взаємодії, в ході якої він фактично створює свого споживача. Наука стала провідною продуктивною силою ще в XIX столітті у міру формування системи крупного промислового виробництва. Проте дія науки на виробництво тут ще було опосередковане основним капіталом і, перш за все, тій його частиною, яка втілена в виробничому устаткуванні – машинах. Для сучасного науково-технічного прогресу більше характерний вже не опосередкований речовими елементами основного капіталу вплив науки на виробництво. Лише у цих умовах наука стає в повному сенсі слова безпосередньою продуктивною силою. Основним каналом її дії стає передача виробникові технологічної інформації про можливості виробництва нових або підвищенні якості колишніх продуктів. У цьому постійному оновленні продукції і виявляється зовні безпосередня інтеграція науки з виробництвом, що є найважливішим напрямом процесу творчій трансформації. На початку XX століття елементи безпосереднього зв'язку почали виходити за межі монополістичних об'єднань і вторгтися в нову для них область – в сферу обігу, в якій до цього неподільно панували товарні стосунки. Так почалося підривання товарного виробництва елементами безпосередньої, планомірної форми економічного зв'язку між людьми. Але в другій половині XX століття зміст цієї безпосередньої форми зв'язку став кардинально мінятися. Перш за все, змінився зміст безпосередніх зв'язків, фірм, що складаються усередині. Перехід процесу усупільнення праці на новий, сучасний рівень розвитку означає висунення усередині провідних фірм на перший план науково-виробничого різновиду безпосередніх зв'язків. Відповідно змінюється і характер елементів безпосередніх зв'язків між виробництвом і споживанням.

Таким чином, ми бачимо своєрідну тріаду в еволюції ціноутворення : стихійна гнучкість – керована жорсткість – і, нарешті, керована гнучкість цін, яка характерна для сучасної розвиненої економіки. При цьому другий рівень розвитку ціноутворення відрізняється від першого рівня перш за все тим, що вона передбачає виникнення елементів часткової, монополістичної планомірності. Це означає початок підривання, самоотріцання вартісних стосунків, іманентних товарному виробництву. На сучасному рівні розвитку ціноутворення – рівні керованої гнучкості - ці елементи часткової планомірності досягають вищого рівня розвитку і додають цінні властивості керованої гнучкості. Тому сучасний рівень розвитку вартості і ціни, характерна для високорозвиненої економіки, означає в той же час і новий рівень процесу історичного самоотріцання вартості і вартісних стосунків. Категоріальний, теоретичний аналіз сучасних процесів підривання вартісних стосунків, що продовжується, спирається на проведене Марксом розмежування двох основних форм безпосередньо суспільному зв'язку, одна з яких передбачає планомірність і іманентна спільній праці, а інша іманентна творчості. Остання виступає як загальний зв'язок: на відміну від кооперації спільної праці загальна кооперація може охоплювати діяльність не лише сучасників, але і діяльність не лише сучасників, але і діяльність попередників.

Відповідно і підривання вартісних стосунків відбувається по двох лініях – як по лінії елементів планомірності, так і по лінії загальної праці. Маркс відзначав, що «загальну працю» передбачає абсолютно винятковий вигляд кооперації – не лише кооперацію сучасників, але і кооперацію з працією попередніх поколінь. Це особливий вигляд кооперації, не обмеженої часом і простором. Кожен вчений, незалежно від масштабів і значення свого особистого вкладу в загальну працю, виступає як «карлик, стоячи на плечах велетнів» в тому сенсі, що він спирається на загальну працю своїх попередників. «...Необхідно розрізняти загальну працю і спільну працю. Та і інша грає в процесі виробництва свою роль, кожна з них переходить в іншу, але між ними існує також відмінність. Загальною працею є всяка наукова праця, всяке відкриття, всякий винахід. Вона обумовлюється частиною кооперацією сучасників, частиною використанням праці попередників. Спільна праця передбачає безпосередню кооперацію індивідуумів» (12, с.116). Творчості іманентний загальний зв'язок і характерний для неї конкретно-особовий спосіб загального визнання. Включення індивідуальної творчості в загальний зв'язок відбувається шляхом особового визнання, визнання творчості даної конкретної особи. Такий особовий спосіб включення творчої діяльності в загальний зв'язок діаметрально протилежний до абстрактно знеособленого способу опосередковано суспільного визнання праці товаровиробника. Останній передбачає визнання не даної конкретної особи, а певної кількості ув'язненого в товарі абстрактної, знеособленої, простої людської праці. В протилежність такому опосередковано суспільному визнанню праці безпосередньо загальне визнання творчості здійснюється конкретно-особовим способом (10, с. 234-239). В цілому виводи про неринкову природу творчої діяльності на сьогоднішній день обґрунтовані наступними аргументами. По-перше, вона є часом і простором саморозвитку і самореалізації індивіда, а не «витратою» робочої сили. По-друге, вона не відтворна і не споживана: одну і ту ж наукову ідею або витвір мистецтва можна «використовувати», точніше распредмечивать, нескінченно багато раз. По-третє, вона всеобща. З точки зору запропонованої А.К.Покританом категорії генетичних перетворених форм «економіку знань», що об'єктивно розвивається зараз, треба розглядати як капіталізм, що намагається по-новому збудувати вартісні стосунки і що поширює їх на нові області. Генетично перетвореною є така форма, усередині якої визріває новий, протилежний нею вміст. Саме такий роль генетичної перетвореної форми в сучасній інноваційній економіці виконує вартісною спосіб зв'язку по відношенню до процесу творчої трансформації. Так само, як елементи планомірності до того моменту, поки вони замикалися усередині капіталістичних підприємств, не підривали товарного виробництва, так і елементи іманентної творчості загальної форми безпосередньо суспільному зв'язку до того моменту, поки їх дія на виробництво опосередковувалася основним капіталом, тобто машинами і устаткуванням, теж не підривали вартісних стосунків. Зараз вони переросли цей рівень розвитку і починають підривати товарно-вартісні стосунки. Про це свідчать дані, А. Горцем, що приводяться, і іншими дослідниками (8, с. 212-231). У сучасній високорозвиненій економіці відбувається поглиблення підривання вартісних стосунків. Рівень підривання об'єктивно стає фундаментальнішим. В рамках панування вартісної форми зв'язку починає складатися інший тип стосунків. Творча діяльність виступає як процес безпосередньої, невідчуженої кооперації, діалогу, со-творчості суб'єктів діяльності. Для включення в цей суб'єктний для суб'єкта процес потрібні особові здібності до творчості і відкритий, не обмежений приватною власністю доступ до культурних цінностей. Оскільки вони самі по собі безмежні, то і використовувати їх можна безмежно. Вартісні стосунки

виступають в цих умовах не просто як перетворена, а як генетично перетворена форма процесу творчої трансформації, тобто як така форма, усередині якої історично формується протилежний нею вміст.

Таким чином, головний висновок полягає в тому, що еволюція ціноутворення в сучасній високорозвиненій економіці відбувається під дією двох взаємозв'язаних чинників – в умовах глобальної трансформації, що починається, підривання вартісної форми зв'язку, що відбувається на основі зростання елементів плановірності, доповнюється глибшим рівнем самоотрицання завдяки розвитку елементів творчості у вмісті праці. Звідси слідує і методологічний висновок, важливий для подальших розробок в цьому напрямі: трансформацію виробничих стосунків в сучасній високорозвиненій економіці треба розглядати не лише з точки зору розвитку тут елементів плановірності, але і з точки зору змін, що починаються, у самому змісті людської діяльності, пов'язаних з поступовою трансформацією праці в творчість. Найважливіша історична специфіка вартісних стосунків в сучасній високорозвиненій економіці полягає в тому, що вони виступають як генетична перетворена форма процесу творчої трансформації. Тому ці стосунки методологічно важливо якісно відрізнити від вартісних стосунків, що складаються в пострадянській економіці, не включеній доки в процес творчої трансформації. Цей висновок представляється методологічно значимим для подальших досліджень не лише високорозвиненої, але і перехідної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коган А.М. Гроші, ціна і теорія трудової вартості. –М.: Фінанси і статистика, 1991 – 347 с.;
2. Никитін С.М. Проблеми ціноутворення в умовах сучасного капіталізму – М.: Наука, 1973 – 352с. ;
3. Покритан А.К. Економічна структура соціалізму: функціонування і розвиток. – М-код.:Економика, 1985 – 264 с.;
4. Мартиновський С.В. Еволюція капіталу. – Одеса: Друк, 2005 – 192 с.
5. Іноземцев В.Л. За межами економічного суспільства –М.: Наука, 1998 – 640 с.;
6. Бузгалін А.В., Колганов А.І. Межі капіталу: методологія і онтологія. Реактулізація класичної філософії і політичної економії. – М.: Культурна революція, 2009 – 680 с.;
7. Флоріда Р. Креативний клас. – М., 2005 – 452 с. – 589с.;
8. Горц А. Нематеріальне: знання, вартість і капітал. До критики економіки знань. - М.: ГУ-ВШЕ, 2010 – 208 с.;
9. Болтански Л., К'япелло Е. Новий дух капіталізму. – М.: Новий літературний огляд, 2011 – 976 с.;

10. Грімалюк А.В. Надпідприємництво. - Київ-Одеса: Пальміра, 2007 – 545 с.;
11. Яковец Ю.В. Епохальні інновації ХХІ века. – М.: Економіка, 2004 - 444 с.
12. Маркс К., Енгельс Ф. Виг., т.25, Ч.1.